

KASUM JA TÖÖVILJAKUSE KASVU STIMULEERIMINE

M. Loim

Rahvamajandusharude ökonomika kateeder

Rahvamajanduse arengu kiirenemine ja elanikkonna materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste üha täielikum rahuldamine nõuavad senisest suurema tähelepanu osutamist tööviljakuse suurendamisele.

Tootmisprotsesside edasine mehhaniseerimine ja automatiseerimine, tootmistehnoloogia täiustamine, töö ja tootmise organiseerimise parandamine ning kõige selle tulemusena tööviljakuse tõstmine on meie vabariigi tingimustes eriti suure tähtsusega, kuna paljudel kutsealadel valitseb tööjõu defitsiit. Näiteks ainuüksi Tartu tööstusettevõtetes tuntakse puudust ca 2000 töolisest.

Tööviljakuse kasvu kiirendamise vajadust rõhutab asjaolu, et juba käesoleva viie aasta plaani ülesannetes on ette nähtud suurendada tunduvalt tööviljakuse osa toodangu mahu suurendamisel. Riikliku rahvamajanduse arendamise viie aasta plaani täitmine sõltub kõrvuti muude teguritega ka tööviljakuse pideva tõusu kindlustamisest. Tööviljakuse kasvu kiirendamine on tähtis seetõttu, et viimase 10—12 aasta jooksul on tööviljakuse kasvutempo tööstuses aeglustunud, langedes näiteks Eesti NSV tööstuses 9,4 protsendilt aastatel 1956—1958 5,4 protsendile aastatel 1965—1966.¹

Tootmise planeerimise ja majandusliku stimuleerimise uue süsteemi ülesandeks on tootmise majandusliku efektiivsuse tõstmine. Seega peab suurenema ka ettevõtete huvi tööviljakuse tõstmise vastu. Nii ettevõtete kui ka nende iga töötaja huvi tööviljakuse tõstmise vastu oleneb materiaalsest stimuleerimisest. Kõrvuti töötasufondiga etendab töötajate materiaalsel stimuleerimisel majandusreformi tingimustes järjest suuremat osa ka kasum. Viimase osa kasvab ka ettevõtete majanduslikul stimuleerimisel.

¹ L. Rits o. Eesmärgiks on ühiskondliku tööviljakuse kasv. — Majandusreform saab teoks. Tallinn, 1968, lk. 60.

Stimuleerimise mõju väljendub osaliselt juba praegu uuele majandamissüsteemile üleläänud ettevõtete tööviljakuse kasvus (vt. tabel 1).

Tabel 1

Tööviljakuse kasv aastatel 1965—1967 mõnedes uuele majandamissüsteemile üleläänud ettevõtetes (protsentides)

Ettevõte	1965. a. võrreldes 1964. a.	1966. a. võrreldes 1965. a.	1967. a. võrreldes	
			1967. a. plaaniga	1966. aastaga
Tsemenditehas «Punane Kunda»	18,4	28,8	3,5	8,1
Kombinaat «Järvakandi Tehased»	19,5	14,2	2,2	3,0
Plastmasstoodete vabrik «Salvo»	1,0	14,7	10,0	48,4
Tartu Lihakombinaat	11,3	16,1	3,0	—12,1 ²

Tartu linna tööstuses tervikuna kasvas tööviljakus 1967. a. 6,4%, sealhulgas Autode Remondi Katsetehases 11,3%, Metsakombinaadis 9,5%, Naha- ja Jalatsikombinaadis 9,3%, «Arengus» 9,1%, Aparaaditehases 5,4%. Seega oli enamikus uuele majandamissüsteemile üleläänud ettevõtetes tööviljakuse kasv kõrgem keskmisest. Töäjõu piiratud ressursside tingimustes on toodangu hulga suurenemisel tööviljakuse kasvu arvel oluline tähendus.

Tööviljakuse kasvu arvel said toodangu juurdekasvu 1967. aastal: Metsakombinaat 100,0%, Naha- ja Jalatsikombinaat 82,3%, Õlletehas 21,0%, Autode Remondi Katsetehas 10,4%, «Areng» 5,4%. 1968. aasta I kvartalis olid vastavad näitajad Naha- ja Jalatsikombinaadis 93,0%, Õlletehases 55,9%, «Arengus» 7,9%, Metsakombinaadis 7,0% ja Autode Remondi Katsetehases 1,4%. Toodud andmed näitavad, et mitte igas ettevõttes ja igal perioodil pole tööviljakuse kasvul otsustavat osa toodangu juurdekasvuks. Tööviljakuse kasv peab aga saama määravaks toodangu hulga suurendamise vahendiks, seda eelkõige kahel põhjusel: esiteks tööjõu tunduva defitsiidi tõttu ja teiseks tööaja küllaltki suurte kadude tõttu. Nii moodustavad vahetusesisesed tööseisakud (registreeritud) Õlletehases 1966. a. 1 töölise kohta 18 tundi ja 1967. a. 9,28 tundi, Naha- ja Jalatsikombinaadis vastavalt 9,14 ja 7,96 tundi, Metsakombinaadis 0,18 ja 1,21 tundi.

Tööviljakuse kasvu mõningane aeglustumine 1967. aastal mõnedes ettevõtetes on osaliselt tingitud ettevõtte materiaalse ergu-

² Tööviljakuse langus 1967. aastal on seotud külmhoone eksploatatsiooniandmisega 1966. aasta lõpus, mis suurendas töötajate arvu, ei mõjunud aga otseselt kogutoodangule.

tamise fondi moodustamise kehtivast korrast. Materiaalse ergutamise fondi moodustamine on viidud sõltuvusse töötasufondi suurusest (samuti sotsiaal-kultuuriliste ürituste ja elamuehituse fondi moodustamine).

Plaaniline materiaalse ergutamise fond arvutatakse antud juhul järgmise valemi järgi:

$$F_{\text{mat.erg.}} = \frac{K_{r,k} \times n_k + T_r \times n_t}{100} \times F_{\text{tööt.}}, \text{ kus}$$

$F_{\text{mat.erg.}}$ — materiaalse ergutamise fond;

$K_{r,k}$ — realiseerimise või kasumi kasv protsentides eelmise aastaga võrreldes;

n_k — ergutusfondi moodustamise normatiiv realiseerimise või kasumi kasvu iga protsendi kohta;

T_r — rentaabluse plaaniline tase antud aastal protsentides;

n_t — ergutusfondi moodustamise normatiiv plaanilise rentaabluse iga protsendi kohta;

$F_{\text{tööt.}}$ — kogu personali plaaniline töötasufond antud aastal.

Materiaalse ergutamise fondi moodustamise praegu rakendatava meetodi peamine puudus seisneb selles, et ta ei stimuleeri küllaldaselt tööjõu ja töötasufondi säästlikku kasutamist, kuna töötasufondi ($F_{\text{tööt.}}$) vähenemine vähendaks ka materiaalse ergutamise fondi. See tingib omakorda huvi vähenemise tootmise tehnilise taseme ja tööviljakuse tõstmise vastu, sest tööviljakuse tõusu korral väheneb tööliste vajadus kui ka töötasufond (arvestades kehtivat töötasufondi planeerimise meetodikat).

Kuigi uue majandamissüsteemi tingimustes on materiaalse ergutamise fondi moodustamise allikaks kasum (töötasufondist tööliste premeerimiseks suunatavaid vahendeid arvestamata), määrab rakendatava ergutusfondi moodustamise korra juures tema suuruse suurel määral töötasufondi konkreetne suurus antud ettevõttes. Ettevõtte on ühelt poolt huvitatud kasumi kui stimuleerimise allika suurendamisest, mida (eriti toodangu suurema töömahukuse korral) võimaldab ühe tegurina töötasufondi vähendamine. Teiselt poolt on ettevõtte huvitatud suuremast töötasufondist, kuivõrd sellest sõltub materiaalse ergutamise fondi suurus.

Töötajate materiaalseks stimuleerimiseks kasutatakse ka ettevõttes moodustatavat teist fondi — sotsiaal-kultuuriliste ürituste ja elamuehituse fondi. Kuna see moodustatakse analoogiliselt eelmisega, siis esineb siin sama probleem.

Tõsiseks küsimuseks tööstusettevõtetes on aga sotsiaal-kultuuriliste ürituste ning elamuehituse fondi vahendite kasutamine.

Nende fondide summadega pole arvestatud ehitusettevõtete plaanides. Ehitamine majanduslikul teel killustab ehitustegevust ja viib alla tööviljakuse. Seetõttu tundub põhjendatud olevat arvamus, et Ehitusministeeriumi ettevõtete tööde plaani tuleks sisse lülitada tootmise arendamise ja sotsiaal-kultuuriliste ürituste ning elamuehituse fondides ehitamiseks kavandatud summad, seega katta need töötasufondiga ja naturaalesemeliselt.

Sotsiaal-kultuuriliste ürituste ja elamuehituse fondi kasutamine 1967. a. peegeldub tabelis 2.

Tabel 2

Sotsiaal-kultuuriliste ürituste ja elamuehituse fondi kasutamine 1967. aastal (protsentides)

Ettevõte	Elamuehitus ja remont	Massilised kultuurilised üritused ja eluk. teenindamine	Suunamine teistesse fondidesse	Jääk perioodi lõpul
Aparaaditehas	31,4	15,2	—	53,4
Autode Remondi	—	27,8	—	72,2
Katsetehas	—	6,2	13,5	80,3
Metsakombinaat	—	—	—	—
Naha- ja Jalatsikombinaat	15,2	8,6	—	76,2
«Areng»	10,7	45,0	20,0	24,3
Õlletehas	32,0	32,0	—	36,0

Need andmed tõendavad, et enamikus ettevõtetes kasutatakse sotsiaal-kultuuriliste ürituste ja elamuehituse fondi peamiselt kultuuriliste ürituste läbiviimiseks ja remondiks, suur osa fondi summadest jääb aga antud aastal kasutamata. See ei tähenda aga, et vastavad fondid oleksid ettevõtetes moodustatud liiga suured.

Ettevõtete materiaalse stimuleerimise parandamise ja esinevate puuduste kõrvaldamise eesmärgil on vaja majandusreformi käigus pidevalt täiustada materiaalse stimuleerimise fondide moodustamise meetodeid.

On esitatud mitmeid ettepanekuid materiaalse stimuleerimise fondide moodustamiseks otsese eraldamise teel kasumist ja seda katsetatakse üksikutes ettevõtetes. Uheks selliseks on näiteks NSV Liidu TA Majanduse Instituudis väljatöötatud normatiivide määramise uus, nn. kombineeritud meetod materiaalse ergutamise fondi moodustamiseks otsese eraldamise teel kasumist.³

³ Vt. Ф. Веселков. Об образовании фонда материального поощрения. — «Вопросы экономики», 1967, № 12, стр. 3—15.

Selle meetodi kohaselt koosneb materiaalse ergutamise fond kahest osast: esimene osa fondist moodustatakse eelmise aasta arvestusliku kasumi mahu saavutamise eest ja teine osa arvestusliku kasumi kasvu eest. Kasumiplaani ületamise ning realiseerimise, nomenklatuuri- ja kasumiplaani mittetäitmise korral nähakse ette fondide vähendamine nii nagu üldiselt kehtiva korra juureski.

Kuigi fondide moodustamine toimub otsese eraldamise teel kasumist, määratakse lähtenormatiivid siiski protsentides töötasufondist, arvestades sellega ettevõtete stimuleerimisel töötasufondi suurust. Erinevuseks on see, et töötasufondi muutumine normatiivide kehtivusaja kestel ei mõjuta materiaalse ergutamise fondi suurust ega vähenda, vaid suurendab ettevõtte huvi tööviljakuse tõstmise kui ka töötasufondi vähendamise vastu. Langeb ära ka vajadus arvutada fond kahe näitaja — realiseerimise (või kasumi) kasvu ja rentaabluuse alusel, kuna fond moodustatakse otsese eraldamise teel kasumist.

Võrreldes seniste materiaalse stimuleerimise fondide moodustamise meetoditega (kaasa arvatud ettevõttefondi moodustamine) on viimasel kindlasti mitmeid eeliseid, eriti tööviljakuse kasvu stimuleerimise seisukohalt.

Käsitletud kasumi jaotamise ja kasutamise ning majandusliku stimuleerimise fondide moodustamise kord ei ole ainuvõimalik ja nagu eeltoodust võib järeldada, ei taga alati optimaalset lahendust.

Majandusteaduse kandidaat A. Korsmik näiteks soovib kasumi stimuleeriva mõju tugevdamiseks kõrgema rentaabluusega ettevõtetes rakendada üht kahest järgmisest võimalusest.

1. Määrata kindlaks individuaalsed fikseeritud maksud, mida ettevõtted maksavad pikaajalise normatiivi järgi kasumi arvel.

2. Osa kasumi vabast jäägist jääks ettevõttele, ülejäänud kantaks riigieelarvesse. Seejuures vastavad määrad diferentseeritakse olenevalt ettevõtte kasumi suuruselt ja rentaabluuse tasemest.⁴

Mõlema variandi juures jääb aga kehtima fondimaksu vähene stimuleeriv toime põhi- ja käibefondide kasutamise suhtes.

Uheks kasumi jaotamise võimalikuks variandiks on selline, kus riigieelarvesse ja kõrgemalseisvatele organitele suunatavad kasumieraldised normeeritakse ja ülejäänud kasum jääb ettevõtte käsutusse.

Riigieelarvesse suunatavat kasumit on võimalik plaanilises korras kindlaks määrata (nagu seda tehakse praegu fondimaksu, fikseeritud maksete ja kasumi vaba jäägi planeerimisel), pidades silmas, et vastavad ülesanded määratakse pikemaks perioodiks (näiteks perspektiivplaani perioodiks). Hindade mehhanismi ja

⁴ A. Korsmik. Kasum ja majanduslik stimuleerimine. — «Tehnika ja Tootmine», 1968, nr. 4, lk. 187.

riiklike reservide abil on võimalik reguleerida nii ettevõtete käsutusse jäävat kasumi osa kui ka proportsioone üksikute tootmisharude vahel. Viimaseid tegureid on aga seni alahinnatud ja vähe kasutatud.

Paistab, et teatud reservid, eriti tootmisvõimsuste osas, tuleb luua ka ettevõtetes. See kehtib eriti selliste tööstusharude nagu liha- ja piimatööstus ning mõnede toiduainetetööstuse harude kohta, kus tänu põllumajandusliku tooraine tootmise ja varumise iseloomu tõttu võib tootmise maht järsult muutuda.

Kasumi jaotamise sellise korra tingimustes tagatakse ettevõtete suurem huvi ka pingelisemate plaaniülesannete vastu.

Stimuleerimisfondide arvutamise lihtsustamise ja nende vahendite otstarbekama ja täielikuma kasutamise eesmärgil tuleks kaaluda võimalust loobuda kolmest fondist, suunates ettevõttesse jääv kasum materiaalse ergutamise ja tootmise arendamise fondi, kusjuures esimese fondi vahendeid kasutatakse vastavalt otstarbekusele nii premeerimiseks, elamuehituses kui ka sotsiaalkultuurilisteks vajadusteks, teise fondi vahendeid analoogiliselt senise korraga.

Töötasusummade liigset kasvu karta ei ole samuti põhjust, kuna ettevõttele jääva kasumi põhjendamatu suunamine premeerimiseks põhjustaks kasumi kasvu aeglustumist edaspidi, millest ükski ettevõtte konkreetseid perspektiivülesandeid teades ei ole huvitatud. Küll aga suureneb ettevõtete majandusjuhtide vastutus vahendite säästliku kasutamise eest. Disproportsioone A- ja B-grupi tööstusharude vahel saab vältida nii tsentraliseeritud kapitaal mahutuste kui ka riiklike reservide plaanilise jaotamise teel.

Selline kasumi jaotamise ja stimuleerimise kord võimaldaks vältida olukorda, kus ettevõtted suurendavad stimuleerimisfondide kasvu huvides tootmist järk-järgult perspektiivplaani perioodi jooksul, kuigi juba esimesel aastal oleks võimalik saavutada perioodi lõpuks ettenähtud tootmise tase. See kehtib samuti esmajoones tööstusharudes, kus tootmise limiteerijaks on tooraine varumine. Viimane variant osutuks kasulikumaks nii riigile kui ka ettevõttele.

ПРИБЫЛЬ И СТИМУЛИРОВАНИЕ РОСТА ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ ТРУДА

М. Лойм

Резюме

Существенно важное значение для повышения производительности труда на промышленном предприятии в новых условиях хозяйствования имеет система экономического стимулирования производства.

Важным источником образования фондов экономического стимулирования является прибыль. Но экономическая эффективность системы стимулирования зависит не только от величины получаемой прибыли, но и от методики образования фондов экономического стимулирования.

В настоящее время нормативы отчислений в фонды материального стимулирования устанавливаются в процентах к заработной плате всего персонала. Но при такой системе предприятие и его коллектив не заинтересованы в росте производительности труда.

В статье вносятся предложения об изменении методики образования фондов материального стимулирования, а также обосновывается необходимость расширить права промышленных предприятий при использовании средств материального стимулирования.